

YASALAR VE KAMU YÖNETİMİNİN POLİTİKALARI ÜZERİNDEN TÜRKİYE’DE GECEKONDU SORUNU

Şükrü ASLAN

Mimar Sinan Üniversitesi

ABSTRACT

Gecekondu is one of the main urban problems for public administration for a long time. It has been perceived as a problem not only because it has caused an uncontrolled physical development of the cities but also its citizens could not developed urban dwellers values and attitudes. Public administration attempted to bring a solution to the gecekondu problem in local scale at the beginning. However its attitude towards gecekondu settlements changed from legitimation to exclusion during the time. So the relationship between the public institutions and gecekondu settlements turned to be fragile and complex. The changing attitude of the state towards gecekondu areas became apparent in gecekondu amendment laws and how its discourses has changed in these laws. The official discourse has become more exclusionary towards gecekondu. Public administration’s approach to the gecekondu problem can be analysed during the following three eras. The first era starts in the 1940s and finishes in the 1980s. 775 code Gecekondu Law reflects the public administrations’s approach to gecekondu during this era. The second era is between the beginning of the 1980s and the mid 1990s. State put 2981 code law into force in this era. This law legalized the gecekondu settlements. The state’s discourse changed to a forgiven one. However this discourse has once again changed during the last era which covers from the 1990s to date. The current discourse on the one hand implies the necessity of developing cities according to the expectations of global capital, on the other hand perceives the gecekondu as a tumor and the people who live in gecekondu areas as a social threat. Urban regeneration projects, which emerge as a result and also sign of the changing attitude of the state about gecekondu areas, are proposed to ‘solve’ the gecekondu problem. However these projects is far away from solving the problem. On the contrary they have a great potential in terms of creating deeper social segregation and social exclusion problems which the state is going to face.

Keywords: *Gecekondu, Official discourse, Urban Regeneration, Social Segregation.*

GİRİŞ

Türkiye’de kentleşme sürecinin hızı ve niteliklerine bağlı olarak, kamu yönetiminin kentsel politikalarında, kimi zaman kısımların da yer aldığı bütünlükten ve tutarlılıktan yoksun bir anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Bu durumu, hem kentsel sorunlara ilişkin gündemin içeriğinde meydana gelen değişiklikler, hem de gündemin artan/değişen kapasitesi üzerinden okumak mümkündür. Cumhuriyetin ilk yıllarında merkezi ve yerel düzeyde kamu yönetiminin gündeminde yer almayan gecekondu sorununun, 2000’li yıllarda hem yerel hem de merkezi düzeyde en önemli kentsel sorunlarından biri olarak tarif edilmesi ya da 1960’larda henüz dışlayıcı dilin konusu olmaktan uzak olan

gecekonduyunun, bugün kentsel yapıda bir “ur” olarak nitelenmesi bu durumun bir yansımasıdır.

Kamu yönetiminin, gecekonduya ilişkin olarak kentsel politika oluşturma sürecinde başarılı olamamasına neden olan birkaç “sorun” tesbit etmek mümkündür. Bunlardan biri, kent yazınında hakim hale geldiği gözlenen gecekonduyunun, diğer sorunların nedeni olduğuna dair yargıdır. Bu yargı çerçevesinde gecekondu, yaygın şekilde bir bağımsız değişken olarak yol açtığı diğer sorunlarla ilişkisi bağlamında ele alınmış ve kentsel sorunların çözümünün adeta anahtarı olarak tarif edilmiştir. Bu durum, gecekonduyunun aslında daha temel kentsel toplumsal sorunların sonucu; hatta kimi durumlarda bu sorunların çözümü sürecinin bir aracı¹ olduğu gerçeğinin bir ölçüde ihmal edilmesine neden olmuştur. Bu anlamda gecekondu olgusuna ilişkin kamu politikaları belirlenirken aslında neden/sonuç ilişkilerinin tam ve doğru kurulduğunu söylemek güçtür.

Diğer yandan kamunun kentsel politika oluşturma süreci ve biçimleri açısından bakıldığında genellikle gelişmeleri öngören değil, izledikçe çözüm aramaya başlayan bir çizgi üzerinde durduğu görülmektedir. Bu ardıl pozisyon, kamunun, kentsel sorunları, ortaya çıkmadan önce önleyen değil, ortaya çıktıktan sonra “çözümünü” sağlamaya çalışan bir siyasal pratik içinde durmasına neden olmuştur. Bu durum kamu yönetiminin kentsel sorunlar karşısında hem edilgen bir pozisyon içinde bulunmasına hem de oluşturduğu/geliştirdiği kentsel politikaların tutarlılıktan yoksun kalmasına yol açmıştır.

Büyük ölçüde bu faktörlerin etkisiyle kamunun, merkezi düzeyde gecekondu sorununa ilişkin olarak geliştirdiği politikalar arasında süreklilikler olduğu gibi kırılmalar da görülmektedir. Gecekondu, başlangıçta, kent yoksullarının, barınma gereksinimine buldukları bir çözüm olarak tarif edilirken; zamanla dışlayıcı öğeler öne çıkarılmış; yaygın biçimde şehrin tıbbi, fiziki, kültürel yapısını bozan; dışarıdan görüldüğü kadar masum olmayan ve ranta dayalı haksız kazanç kaynağı örneği olarak görülmüştür². Kentleşme söylemi de bunun üzerine inşa edilmiştir. Demirtaş'ın vurguladığı gibi *kentlerin köylüleşmesi* söylemi göçmenlerin mekanı olduğu varsayılan gecekondu ve gecekondululuk hali üzerinden örneklendirilmiş; kentlerde yaşanan her sorunun “köylü göçü”ne ve gecekonduya yaşayan “köylülerin kente uyum sağlayamamalarına” bağlanması adeta bir alışkanlık haline gelmiştir³. Resmi söylemin bu düşünme biçiminden bağımsız olmadığı; ondan etkilendiği ve onu etkilediği açıktır.

Bu yazıda, gecekondu olgusunu dönemsel olarak ele alan diğer bazı çalışmalardan⁴ yararlanılmakla birlikte esas olarak kamu yönetiminin gecekonduya yönelik politikalarındaki süreklilik ve kırılmalar yönünden bir dönemlendirme

¹ H. Kemal Karpat, *Türkiye’de Toplumsal Değişim*, (İstanbul: İmge, 2003), s. 52.

² Recep Tayyip Erdoğan, ‘İstanbul’ a Ucuz ve Kaliteli Konut’, İstanbul Bülteni, Yıl: 1997, Sayı: 85.

³ Sibel Demirtaş, İhtar Gözüydün, ‘İçimizdeki Şüpheler’, *İstanbul Dergisi*, Yıl: 1997, Sayı: 23, s. 84.

⁴ Tahire Erman, ‘Gecekondu Çalışmalarının ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları’, *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No1, 2004 Gecekondu, URL: <http://www.ejts.org/document85.html>; Tansı Şenyapılı, ‘Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar’, *Değişen Mekanlar, Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bir Bakış*: Derleyen: Ayda Eraydın (Ankara: Dost, 2006).

yapılmaktadır. Bu çerçevede gecekondu sorunu üzerinden kapsayıcılıktan dışlayıcılığa doğru evrilen resmi söylemin nasıl değiştiği ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamı içinde irdelenmektedir.

1. Kent Mekanında Yaygınlaşan Gecekondulaşmanın Kamu Politikalarına Yansıması

Burada, yerel kamu politikalarından daha çok yerelüstü düzeyde ortaya konan yaklaşımlar ele alınmaktadır. Her ne kadar yerel yönetimler merkezden görece bağımsız birimler olsalar da gecekondu sorununa ilişkin politikalarının merkezi anlayıştan bağımsızlığı sınırlı düzeyde kalmıştır. Tek partili dönem zaten büyük ölçüde bu tartışmanın dışındadır. Çünkü sözü edilen süreçte kentsel politikalar doğal olarak merkezi düzeyde ve ulusal devletin inşası mantığı çerçevesinde oluşturulmuştur⁵. Ancak çok partili döneme baktığımızda fazla değişiklik olmadığını; belediyelerin temelde özerk yapı kazanmadıklarını söyleyebiliriz. Çok partili ilk dönemin belediye ve imar uygulamalarını “Menderes Belediyeciliği”⁶ olarak tanımlayan vurgular, merkezin yerelle hükmettiğini göstermesi açısından anlamlıdır. Sonraki dönemde bu durum fazla değişmeyecek ve 1980’li yıllardaki kentsel politikaların en önemlileri “Özal’ın politikaları” olarak anılacak; yerel düzeyde gecekondu sorunundaki politika ve pratikler, büyük ölçüde merkezin hükmedici niteliğini yansıtacaktır.

Türkiye’de kentsel mekanda gecekondulaşmanın ilk örnekleri Ankara’da görülmeye başlanır. Bunun en önemli nedeni Ankara’nın başkent olması, konut sorunuyla tanışması ve daha 1930’lu yıllarda hızlı bir kentleşme süreci yaşaması⁷

⁵ Adalet Alada, ‘Türk Belediyeciliğine Kronolojik Yaklaşım (1930-1990)’, Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Uluslararası Sempozyum, Ankara, 23/24 Kasım 1990, Ankara Büyükşehir Yayınları, ss 119-143.

⁶ Aydın Boysan, ‘Adnan Menderes Belediyeciliği İmar Hareketi Uygulama ve Sonuçları’ Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Uluslararası Sempozyum, Ankara, 23/24 Kasım 1990, Ankara Büyükşehir Yayınları, s. 225.

⁷ Şenyapılı, ‘Gecekondu Olgusuna...’, s. 76; Tansı Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekanın Dönüşümü adlı kitabında Ankara örneğinde formel otoritenin konut ve gecekondu pratiğini oldukça iyi özetler. Buna göre 1925 yılında memurların konut sorununun çözümüne yönelik ilk girişim olarak 198 konut yapılır. 1927 yılında Ankara Şehremaneti Avrupa’ya bir heyet göndererek üç planıyı getirtir ve bunları, çerçevesini belirlediği bir kent planı yapmaları için görevlendirir. Harmen Jansen ve onun önerdiği iki isim planlama çevresinde üst-orta ve Kavaklıdere/Çankaya ekseninde üst gelir grupları için konut bölgeleri önerilmiştir. (s. 66/67) Ankara’da ilk gecekonduların ortaya çıktığı Altındağ’ın, Jansen planı dışında olması da ilgi çekicidir. Plan dışı kalan, boş ve denetimsiz alanlarda gecekondu oluşmaya başlamıştır. “Amele bölgesi” de bunların içindedir. Tasarlanan mahalle gerçekleşmemiş ama ilk gecekondu buraya çıkmıştır. Dönemin içişleri bakanı, yoksul insanların kendi konut problemini yine kendi imkanlarıyla çözmüş olmasını “olumlu bir durum” olarak karşılamıştır. (s. 76) Zamanla, bu konutların sahiplerine yeni bir yer gösterilerek, buradan çıkarılabileceklerini, böylece kentin estetiğini bozan unsurları temizleyebileceklerini ama şimdiki durumda gecekonduların bir ihtiyacı karşıladıklarını belirtmiştir. (s. 97) 1950’li yılların başında “gecekondu” değil ama göçle gelen ve gecekondu yapanlar kenti kirleten, kenti ve kültürünü bozanlar olarak anlatılır. (s. 185/186) Ancak yine aynı dönemin başında gecekondu kitlesinin örgütlediği (Güzelleştirme dernekleri) ve politikleştiği, egemen partilerin söyleminde de önemli yer edindiği gözlenmektedir. Yerel ve merkezi yönetimi temsil edenlerin gecekonducularla ilişkilerine ilişkin 1950-

hatta bu dönemdeki en hızlı kentleşmenin Ankara'da yaşanmış olmasıdır⁸. Aynı dönemde gecekondulaşma diğer şehirlerin yanısıra özellikle İstanbul'da yaygınlaşmaya ve bunun etkisiyle başına konu olmaya başlamıştır. Şenyapılı'nın da vurguladığı gibi kamu yöneticileri bu dönemde gecekondunun önemli bir toplumsal ihtiyacı karşıladığını düşünmektedirler⁹. Tam da bu nedenle bu dönemin gazetelerinde soruna dair dile getirilen görüşler daha çok kamu yöneticilerinin bir politika oluşturamamasına ya da politik tutumlarındaki tutarsızlıklara işaret eder. Bir örnek olarak Tokar'ın, dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın gecekonducuları himayesine aldığına yönelik vurgusu dikkat çekicidir¹⁰.

Söz konusu süreçte gecekondulaşmanın yaygınlaşma eğilimi gösterdiği çeşitli araştırmalarda yer almaktadır. Türkiye'de 1955'de 50.000 gecekondulu vardır ve burada yaklaşık 250.000 kişi yaşamaktadır ve bunun kentsel nüfus içindeki yeri % 14.7'dir¹¹. İstanbul'da ise 1949 yılında, 3218'i Zeytinburnu'nda olmak üzere toplam 5.000 gecekondulu bulunduğu¹² 1950'li yılların başında bu sayının 8500'e çıktığı görülmektedir¹³. 1960'ların başında ise gecekondulaşma çok daha yaygınlaşma eğilimi göstermiştir. Bu dönemde Ankara'daki konutların % 64'ünün, Adana'dakilerin % 48'inin, İstanbul, İskenderun ve Erzurum'dakilerin yaklaşık % 40'inin ve İzmir'deki konutların da % 24'ünün gecekondulu olarak değerlendirilebileceği resmi belgelerde de yer almıştır¹⁴. Aynı dönem Adana'da kent nüfusunun % 44'ü, Ankara'da % 59.22'si, Antakya'da % 31.73'ü, Bursa'da % 31.14'ü, Diyarbakır'da % 9.64'ü, Erzincan'da % 52.86'ı, Erzurum'da % 35.11'i, İstanbul'da % 45.02'si, İskenderun'da % 37.89'u, İzmir'de % 33.42'si, Mersin'de % 7.19'u, Samsun'da % 35.7'si gecekondulu türü konutlarda yaşadığı görülmektedir¹⁵.

Kent mekanında gecekondulaşmanın hızı arttıkça, bunun bir sorun olduğuna dair vurgunun tonu da giderek artmaya başlamıştır. Konunun yasal metinlerde yer almaya başlaması da bu sürece paralel olarak gerçekleşmiştir. Ankara kent örneğinde soruna çözüm için 1948 yılında oluşturulan yasal girişimler bunun örneği olarak görülebilir. Konunun toplumsal bir sorun olarak şekillenmeye başlaması nedeniyle

60 arası dönemin başında çıkan haberler hayli ilginçtir. Kimi zaman bu yöneticiler gecekondular tarafından "sevgi seliyle karşılanmakta", kimi zaman gerilimler çıkmaktadır. Ancak daha çok, merkezi yöneticilerin, gecekondulu halkın mağduriyetine vurgu yapan söylemleri dikkat çekmektedir. Mesela Kazlıçesme gecekondularının yaptığı bir caminin açılışı, Türk Anıtlar Derneği başkanı tarafından yapılmıştır (s. 196/197).

⁸ Cevat Geray, 'Belediyelerin Hızlı Kentleşmeye Yenik Düştüğü Dönem (1945-1960)', Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Uluslararası Sempozyum, Ankara, 23/24 Kasım 1990, Ankara Büyükşehir Yayınları, s. 217.

⁹ Şenyapılı, 'Gecekondulu Olgusuna...', s. 97.

¹⁰ Şenyapılı, 'Gecekondulu Olgusuna...', ss. 86-87.

¹¹ Erbatır Çavuşoğlu, Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, s. 211.

¹² Burçak Evren, Suların Öte Yanı, (İstanbul: Zeytinburnu Belediye Yayınları, 2003), s. 182.

¹³ M. Aykaç Erginöz, 'Cumhuriyet Dönemi İstanbul Yerleşmeleri', İstanbul Dergisi, Yıl: 2002, Sayı: 6, s. 35.

¹⁴ Karpat, *Türkiye'de...*, s. 33.

¹⁵ Karpat, *Türkiye'de...*, s. 110.

gecekondu üzerine ilk yazılar ve araştırmalar da bu dönemde yayınlanmaya başlanmıştır¹⁶.

Bu noktadan sonra kamu politikalarını, neredeyse her dönem yetersiz olduğu için eleştirilen, bir türlü öngördüğü hedefleri gerçekleştiremeyen bir arayışlar, tartışmalar ve yasalar toplamı olarak görebiliriz. Bütün bu süreçte onlarca kez yasalar çıkarılmış ya da yasalar üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Bugün de tıpkı 50 yıl öncesi gibi gecekondu ve sistemin politikaları üzerine biraz paralel biraz da kopuş hali gösteren bir tartışma sürmektedir.

Bu karmaşık süreci daha anlaşılır kılmak için Türkiye’de gecekondu yasalarına ve resmi söyleme konu olması durumunu üç ana dönem içerisinde irdeleyebiliriz. İlki, merkezinde 775 sayılı Gecekondu Kanununun bulunduğu ve daha çok sorunu çözmeyi amaçlayan, resmi söylemde kapsayıcı dilin belirgin olduğu dönemdir. İkincisi, merkezinde 2981 sayılı İmar Affı Kanununun bulunduğu, daha çok affedici dilin hakim olduğu ama aslında kent mekanında yeni mülkiyet olanakları getiren; bu bağlamda gecekondu üzerinden yeni rantların üretildiği ve paylaştırıldığı dönemdir. Her iki dönemde gecekondu karşısı söyleme karşın, gecekondu, fiziksel tasfiyesi anlamında henüz sistemin hedefi olarak tarif edilmemiştir. Daha çok mülkiyet düzenine dokunmadan kentsel sisteme entegre edileceği öngörülmüştür. Üçüncü dönem ise merkezinde Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısının bulunduğu ve gecekondu ve gecekonduyu sadece kent düzeyinde değil, yerelüstü düzeyde de risk ve tehdit olarak gören ve dolayısıyla dışlayan anlayışın egemen olduğu dönemdir.

2. 1940’lı Yıllardan 1980’lere Resmi Metinlerde (Yasalarda) Gecekondu

Gecekonduya ilişkin resmi söylemin ilk örneği yerel düzeydeki konut sorununu konu edinen 5218 sayılı Ankara Belediyesine Arsa ve Arazisinden Bir Kısmını Mesken Yapacaklara 2490 Sayılı Kanun Hükümlerine Bağlı olmaksızın ve Muayyen Şartlarla Tahsis ve Temlik Yetkisi Verilmesi hakkında Kanundur¹⁷. Hemen sonrasında çıkarılan 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu¹⁸) birçok benzer özelliklerine karşın yerel olmaması, ülke düzeyinde geçerli olması ve imar planı sınırları içinde arsa üretimi yapılabileceğini hükme bağlaması açısından özgündür. 1940’lı yıllardaki yasalara yansıyan söyleme bakıldığında, sistemin gecekonduyla tanışma ya da yüzleşme yılları diyebiliriz. Bu dönemde arsa ve konut üretimi yoluyla gecekondulaşmanın önlenebileceğine dair iyimser bir bakış söz konusudur.

Aynı yaklaşımla 24 Temmuz 1953’de çıkarılan 6188 Sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Kanunla¹⁹ artan gecekondulaşma karşısında o döneme dek yapılan gecekonduların yasallaştırılması ve konut yapacaklara arsa sağlanması amaçlanmıştır. 9 Temmuz 1956 yılında çıkarılan 6785 Sayılı “İmar Kanunu”nu²⁰ izleyen dönemin en önemli gelişmelerinden birisi kentlerin ve köylerin imarının giderek zorunluluk haline gelmesi ve bunun düzene kavuşturulması amacıyla

¹⁶ İbrahim Öğretmen, Ankara’da 158 Gecekondu, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1957), 69-51; (Ankara: İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları), No: 3.

¹⁷ TBMM Kanunlar Dergisi, 1948; ss. 624-625.

¹⁸ Kanunlar Dergisi, 1948; ss. 638-641.

¹⁹ T.C. Sicilli Kavanini, 1953, Cilt: 34, ss. 607-61.

²⁰ T.C. Sicilli Kavanini, 1956, Cilt: 37, ss. 584-600.

3611 sayılı yasa ile İmar İskan Bakanlığının kurulmuş olmasıdır. (1958) Konut sorununun merkezi düzeyde ele alınacağını somut olarak gösteren bir yasadır bu. Bir bütün olarak bakıldığında 1950'li yıllar 1940'lı yılların sonunda başlayan ve belediyelerin konut üretim sürecini örgütlemeyi öngören politikalarının devam ettiğini; bununla birlikte yasal öngörülerin çoğunlukla gerçek kentleşme sürecinin gerisinde kaldığını göstermektedir.

1960'lı yıllara bakıldığında hakim siyasette genelde planlı ve dengeli kentleşme eğilimini gözlemlemek mümkündür. Bu eğilim mevcut gecekonduların iyileştirilmesi için gecekondu çevrelerine dair haritaların çıkarılması, arsaların mülkiyet durumu, belediyelerin gecekondu bölgelerine kamu hizmeti götürmeleri, gecekondu sahiplerinin giderlere katılımı sağlanarak, hiç oturulmayacak olan gecekondularda barınanlara yeni konutlar yapılması, iyileştirilecek durumda olanlara kredi ve aynı yardım yapılması gibi bir dizi olumlu adım öngörülmüştür. Gecekondu yapımının önlemesi amacıyla göç ve kentlerde yaratılacak iş olanakları arasında bir denge sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine kentlerde ucuz arsa sağlanması, ucuz kiralık veya sahibinin oturacağı halk konut yapımı gibi başka çözüm araç ya da olanaklarının araştırılması ve uygulanması da bu eğilim içerisinde dikkat çekmektedir²¹.

Kuşkusuz bu dönemde resmi söylemin gecekonduya ilişkin en önemli belgelerinden birisi, toplam 44 maddeden oluşan ve gecekonduların varlığının devlet tarafından kabul edildiği ve tanımlandığı ilk yasa olarak 1966'da çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunudur²².

Yasa, ilgili belediyelere, yasalaşmayı izleyen altı ayda kendi sınırlarındaki gecekondu sayısını her türlü imkan ve aracı kullanarak tespit etme (Madde: 16) mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi ve yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçla alınması gereken tedbirler hakkındaki ayrıntıları içermektedir. Yasanın 11. maddesi açıkça belediyelerin bu kanunda yazılı amaçlara tahsis edilmek üzere devraldıkları arazi ve arsaları bu amaç dışında tasarruf edemeyeceklerini hükme bağlamıştır.

Yasa, gecekondu yapımını önleme ve ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak konut üretme amacını gerçekleştirmek amacıyla arsa üretimi sorunundan başka maliyet sorununu da ayrıntılı olarak kurallara bağlamıştır. Buna göre uygulama için fon kurulması öngörülmüştür. (Madde: 12) bu fonlarda biriken gelirlerin, gecekondu ıslah ve önleme bölgelerinde halk konutu veya nüve konut yapacaklara, mevcut gecekondusunu düzelterek ve onaracak olanlara kredi verilmesinde kullanılması öngörülmüştür (Madde: 15).

Islaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekondu bölgeleri ile yeniden halk konutu veya nüve konut yapımına tahsis edilecek sahaların seçimi, haritalarının hazırlanması, İmar ve ıslah planlarının düzenlenmesi, İmar ve İskan Bakanlığının denetimi altında, ilgili belediyelerce yapılması (Madde: 19) hükmü, belediyelerin bu konudaki uygulamalarında merkezi hükümete bağlı olduğunu göstermektedir. "Belediyeler bu program ve öncelik sırasına ve İmar ve İskan Bakanlığınca tespit

²¹ Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967), 1963, Başbakanlık Devlet Matbaası, ss. 429-438.

²² Resmi Gazete, 12362, 30.07.1966.

edilecek diğer esaslara göre kendi çalışma programlarını yapmaya ve onanmak üzere adı geçen Bakanlığa göndermeye mecburdurlar. Bakanlık bu çalışma programlarını değiştirmeye yetkilidir.” (Madde: 20).

Yasanın sosyal adalet açısından en önemli özelliklerinden birisi, gecekondu sahipleri ya da kiracı olanların mağdur edilmemesi için gerekli önlemleri de getirmiş olmasıdır. (Madde: 21) Ayrıca yasa tüm gecekonducuların yıkılmasını da öngörmemektedir. (Madde: 22) Benzer şekilde, “Gecekondu ıslah bölgelerinde kamu tüzel kişilerine ait arazi ve arsalar üzerinde bulunan, plan ve mevzuat icaplarına göre yıkılmayıp, olduğu gibi veya değiştirilerek korunması mümkün olan gecekonducular” ifadesi yasanın 30. maddesinde de yer almaktadır.

“Her ne sebeple olursa olsun, bu kanun hükümlerince arsa tahsis edilecek kimselerin, yoksul veya dar gelirli olması, kendisinin veya eşinin veya ergin olmayan çocuğunun herhangi bir belediye sınırı içinde ev yapmaya müsait arsaya veya herhangi bir yerde bir ev veya apartmanın ayrı bir dairesine karşılık olan payına sahip bulunmaması şarttır. Kimlerin yoksul ve dar gelirli sayılacağı, kendisine arsa tahsis edileceklerin öncelik sırası ve yukarıda sözü geçen diğer hususların esasları yönetmelikte belirtilir (Madde: 25).

Özetle 775 Sayılı Gecekondu Yasası, 1940’lı yıllardan beri süregelen konut sorununa çözüm arayışının en geniş ve somut halini sunmaktadır. Yasa, iyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme gibi üç temel ilkeyi barındırır. Bununla birlikte belediyeler arsa sağlama konusunda başarısız olmuş ve bu dönemde yasaya dayanılarak 60.000 kişi arsa talebinde bulunmasına karşın ancak 6.000 kişiye arsa sağlanabilmiştir²³. Dolayısıyla gecekondulaşma yaygınlaşmaya devam etmiş ve büyük ölçüde sermayenin mantığı ve çıkarları gecekondu sürecini belirlemiştir.

Toparlarsak 1940’lı yıllardan 1980’lere kadar gelen süreçte konut ve yerleşme deneyimleri bakımından Türkiye’ye ve önemli bir örnek olarak İstanbul’a baktığımızda, resmi söylemin gecekondu ve gecekonduculuya yönelik politikası, pratikte izleyicilik olarak yansımıştır. Buna aslında sermayenin çıkarlarına uygun tutum olan göz yumma politikası demek mümkündür. 1980’li yılların sonuna kadar sanayi alanlarının temel belirleyici işlev olduğunu; konut alanlarının, sanayi alanlarının yer seçim kararlarına bağlı olarak geliştiğini²⁴ göz önüne aldığımızda sanayileşmenin, tipik biçimi gecekondu olan “kendi kentini” doğurduğunu söyleyebiliriz.

Bu nedenle 1970’li yılların ortalarına kadar, gecekondulaşma, sistemin küçük çaplı engellemelerine karşın, genelde ciddi müdahaleyle karşılaşmamıştır²⁵. Bu

²³ Şengül Öymen Gür, Doğu Karadeniz Örneğinde konut Kültürü, (Yapı Endüstri Yayınları, 2000), s. 118.

²⁴ Zekiye Yenen, Oya Akın ve Hülya Yakar, Eyüp: Dönüşüm Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Meansal Yapı, (İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2000), s. 88/89- 124; Şenyapılı, Barakadan Gecekonduya..., s. 195; Ayrıca Karpat’a göre Türkiye’nin gecekondu hakkındaki resmi görüşü, Türk hükümetince Birleşmiş Milletlerden gecekondu konutlarının ıslahı için istenen yardımda açıkça ifade edilmektedir: Orada şöyle denilmektedir: “Kentleşme ve ona eşlik eden ‘gecekondu’ bugün Türkiye’de arzulanmayan bir olgu olarak düşünülmemektedir. Aksine kentlerin hızlı büyümesi ve gecekondu alanlarının varlığı (planlı ve plansız) ulusal kalkınmada olumlu etkenler olarak düşünülmektedir. Çünkü 1970’li yıllar için önerilen ağır sanayileşme için gerek duyulan işçiler oradan gelecektir.” (Karpat, 2003; 117)

²⁵ Gülçin Pulat Gökmen, Geçmişten Günümüze Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi, (İstanbul: Birsan Yayınevi, 1998), s. 96.

bağlamda İstanbul'da Kazlıçeşme²⁶ Gaziosmanpaşa²⁷, Eyüp çevresi²⁸ ve Okmeydanı²⁹) gibi yerleşmelerin paralellik gösteren kuruluş biçimleri ve yasallaşma süreçleri önemli deneyimler sağlamaktadır. Bu dönemde politik nitelikli kentsel hareketlerin sonucu olarak kurulan gecekondu mahallelerine yönelik yıkıcı girişimler³⁰ dışta bırakılırsa gecekondu mahallelerinde pratikte sert ayrışma ve çatışmaların yaşanmamış olması anlaşılır bir durumdur.

3. 1980'li Yıllar: Resmi söylemde Gecekonduya Yönelik "Affedici" Dil

1980'li yıllar, sermayenin ve sistemin kent mekanına daha fazla müdahalede bulunduğu; mekanın yeniden üretimi ve örgütlenmesi üzerine bir dizi yeni yasal düzenlemenin yapıldığı dönemdir. Sistemin bu politikalarından beklentisi ile sermayenin kente müdahale biçimlerindeki değişim birbirini tamamlar görünmektedir. Sermayenin, kar getirecek yeni yatırım olanakları ve alanları olarak konut alanına girmesi bu dönemin önemli özelliklerinden birisidir. Bu durum, sistemin diğer ihtiyaçlarıyla birleştirildiğinde bazı gecekondu bölgelerinin rant sağlayacak yatırım alanları olarak algılanmasına ve bu nedenle sözkonusu durumu gözetecek yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır³¹.

1980'li yılların resmi söylemini okuyabileceğimiz en önemli metnin 24 Şubat 1984 tarihinde çıkarılan 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete Sayı: 18335, 08.03.1984) olduğunu söyleyebiliriz. Yasanın en önemli özelliği imar ve gecekondu mevzuatına aykırı hemen tüm yapıları kapsamı ve içeriğinden de anlaşılacağı gibi "af" getirmesidir. (Madde: 2) Yasaya göre; hazine, belediye ve il özel idaresine ait veya Vakıflar Genel Müdürlüğünün idare ettiği arsa veya araziler üzerinde, gecekondu sahiplerince yapılmış yapılar, 12. madde hükümlerine göre tespit ettirildikten sonra, kayıt maliki kamu kuruluşunca bu yer hak sahibine tahsis edilir ve bu tahsisin yapıldığı tapu sicilinin beyanlar hanesinde gösterilerek ilgisine "Tapu Tahsis Belgesi" verilir. Tapu Tahsis Belgesi, ıslah imar planı veya kadaströ planları yapıldıktan sonra hak sahiplerine verilecek tapuya esas teşkil eder (Madde: 10).

²⁶ Türkiye kentlerindeki gecekondulaşmayı başından beri kırsal alandan gelen göçlere bağlayan görüşlerin aksine İstanbul'un ilk gecekondu mahallesi olarak Zeytinburnu'nun % 94 oranında Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerce oluşturulduğunu vurgulamak isteriz. 1965 verilerine göre konut sahibi aileler de büyükbabaların doğum yerlerine bakıldığında yaklaşık olarak % 94 gibi büyük bir oranın Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutlukta geldikleri görülmektedir. (Akçay, 1974; 236); Faik Akçay, Zeytinburnu; Gerçek Yönleriyle Bir Gecekondu Kenti, (İstanbul: Çelikkilt Matbaası, 1974), ss. 15-16.

²⁷ Mustafa Sönmez, İstanbul'un İki Yüzü, (İstanbul: Arkadaş Yayınları, 1996), ss. 86-92.

²⁸ Yenen, Akın ve Yakar, 'Eyüp: Dönüşüm...', ss. 88/89-124.

²⁹ Ali İhsan Saner, Devletin Rantı Deniz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000).

³⁰ Türkiye'de sistemin, gecekonduya yönelik sert ve yıkıcı politikalarının ilk örneği 1970'li yılların ikinci yarısında görülen politik kimlikli mahallelere yönelik yıkım politikalarıdır. Burada hedef seçilen öge, aslında gecekondu değil, gecekondu mahallesinin, kendisini sistem karşıtı olarak niteleyen politik kimliğidir. (Bu konuda bkz. Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi 1980'lerden Önce Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları, 2004.

³¹ Şenyapılı, 'Gecekondu...', s.112.

Bu dönemin konuyla ilgili belli başlı yasalarına bakıldığında, (3.5.1985 tarihinde çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu (DÜSTUR 5. Tertip Cilt: 24 s. 378) ve 3366 sayılı 22.05.1986 tarih ve 3290 Sayılı Kanun İle Değişik 24.2.1984 tarih ve 2981 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” (DÜSTUR 5. Tertip Cilt 26, s. 139-141) sistem tarafından kentsel rantın yeniden paylaşıldığı; bunu mümkün kılacak bir araç olarak gecekonduya yönelik affedici politikaların benimsendiği gözlenmektedir. Sistem, kent mekanını tüketilebilir bir meta olarak yeniden üreterek hem krizini çözmeyi denemiş hem de sınıfsal gerilimleri hafifletmiştir.

Bu süreçte gecekondu ya da yaygın ifadeyle “kaçak yapılar” karşı geliştirilen politikalarla, kentsel mekanın değişim değeri yeniden keşfedilmiştir. Kent nüfusunun alt gelir gruplarına kent toprağının küçük parçalarını edinme hakkı tanımak, onları mülkiyetin kutsallığına inandırmıştır. Bu pratiğin sonucudur ki toprağa ya da arsaya sahip olmanın getirdiği güven duygusuyla, sözkonusu toplumsal kesimler kentsel sisteme ve ilişkiler düzenine eklenilebilmişlerdir. Tekeli’nin de vurguladığı gibi 1980 sonrası İmar afları bir anlamda katılım mekanizmasını ikame eden bir işlev görmüştür³².

Ancak bu durum ilerleyen yıllarda yeni katmanlaşma ve ayrışmaların yolunu açmıştır. Gecekonduların formel piyasa içine çekildiği yasal değişiklikler sonucunda ortaya çıkan “yasal rant”ın yanında, gecekondu üzerinden enformel piyasada işleyen büyük rantlar da söz konusu olmuş ve olayın aktörleri olarak “arazi mafyası” gündeme gelmiştir³³. Sözü edilen yılları, sermayenin küresel ve yerel düzeyde kente müdahalede bulunduğu; daha önce girmediği bazı alanlara da girerek hegomonik yapısını güçlendirdiği süreç olarak nitelemek mümkündür.

4. Günümüz Kamu Politikaları: Gecekonduyunun Tasfiyesi ve Gecekondulunun İskanı

1990’lı ve özellikle 2000’li yıllara geldiğimizde, sistemin gecekondu ve gecekonduculara yönelik yeni politikalar üretme sürecine girdiği görülmektedir. TBMM gündeminde halen bekletilmekte olan Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısı, resmi söylemin gecekondu sorununda değişen dilinin niteliğini göstermesi açısından önemlidir. Askeri bölgeler dışında tüm kamu arazileri ve eski kent merkezlerin de büyük çaplı dönüşüm projeleri üretmeyi öngören yasa tasarısında eski/yeni gecekondu mahallelerinin de özel bir yer oluşturduğu gözlenmektedir.

Konuyla ilgisi yönünden yasa tasarısı gözden geçirildiğinde, gecekonduları yasallaştıran 1984 tarihli af yasının yürürlükten kaldırılmasının öngörüldüğü, tamamıyla idarelerin hata veya ihmalleri sonucunda bu yasa ile kendilerine verilmiş hakları kullanamamış olan gecekondu halkının haklarının gasp edildiği görülmektedir. Tasarı yasalaştığı ve uygulandığında eski kent merkezleri ve gecekondu mahalleleri geleneksel sahiplerinden temizlenecek; burada yaşayan insanlar yerlerinden edilecek, mülkleri üzerindeki tasarruf hakları ellerinden alınabilecektir. Kısaca bu tasarı ile anayasanın 35. maddesindeki “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir, bu haklar ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir ilkesi ihlal edilmektedir.

³² İlhan Tekeli, Kent Planlaması Konuşmaları, (TMMOB Yayınları, 1991), s. 67.

³³ Erman, ‘Gecekondu Çalışmalarında...’.

Tasarıda 12.10.2004'den önce yapıldığını belgeleyen gecekondulu sahiplerine, ruhsatsız yapı sahiplerine ve ikamet edenlere, bedelini yirmi yılı aşmamak üzere borçlandırılmak kaydıyla yapılacak sosyal konut veya yapılardan, bağımsız bölüm verilebileceği öngörülmektedir.

Resmi söylemin merkezine oturan ve Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısında ifadesini bulan bu yeni politik yaklaşım, kentlerin gecekondulardan temizlenmesini, bedeli ne olursa olsun stratejik bir plan olarak önüne koymuştur. Dolayısıyla artık 1980'li yıllara kadar devam eden çözüm arayıcı tutum ya da 1980'lerden sonraki "affedici" politik tercih, yerini net bir şekilde yıkma ve onu meşru kılmaya yönelik ders kitaplarına³⁴ bile girecek kadar yaygın bir söylemle desteklenen yeni bir tutuma bırakmıştır. Siyasal söylemde açık şekilde, gecekondulu bölgeleri, "kentlerin çevresini kuşatan bir ur" (R.Tayyip Erdoğan'ın TOKİ 1. Konut Kurultayında yaptığı konuşmadan, Hürriyet, 9 Nisan 2006) olarak tarif edilmiştir.

Bu dönemde resmi söylemin yanısıra "Gecekondulu tarih oluyor, şehirler gecekondulardan temizlenecek, gecekondulu devri bitiyor" gibi vurguların yoğun şekilde işlenmesi konuyla ilgili tasarımın meşruiyetini sağlamaya da katkıda bulunmaktadır. 'Gecekondulu Bitecek, Hükümet, Gecekondulu Problemini Bitirmek İçin Düğmeye Bastı. (Yeni Şafak, 13.04.2006) "Sıkı Denetim Uygulayan Belediyeler, 'Seçimkondu'culara Fırsat Vermiyor. Siyasetçiler Geçmiş Dönemlerin Aksine 'gecekondulu affı' Gibi Vaatlerle Oy Talep Etmiyor. (Zaman, 30.06.2007) İstanbul'daki Tüm Kaçak Yapılar Tek Tek Tespit Edilerek Yıkılacak. Kent, Yıkılarak Güzelleşecek. (İstanbul Bülteni, Sayı: 185, Mayıs 2005) 'İstanbul'un Yarı Yıkılacak' (Güneş Gazetesi, 19.09.2007) gibi haberler basında sıkça yer almaya başlamaktadır. Bu söylem sadece kamu yöneticisi olan resmi yetkililerden değil, kamu adına konut yapma gibi görevi olan kurum yetkililerin ağzından da çok kez dile getirilmiştir³⁵.

³⁴ Bu konuda İlköğretim okulu ders kitaplarına giren bir bölümü aktarmak fikir verici olacaktır. Kitapta önce bir habere yer veriliyor. Haber şöyle: "Ankara Belediyesi tapusu olmayan gecekonduların yıkılacağını duyurarak burada oturanların, evlerini iki ay içerisinde boşaltmalarını istedi. Belediye, yıkılacak gecekonduların yerine imarlı ve modern konutların yapılması için proje çalışmalarına başladı." Sonra Bilici ailesinden anne Hatice Hanımın arada sırada dinlediği gecekondulu haberleri üzerine yorumu aktarıyor. Hatice Hanım özetle, yerleşme hakkının olduğunu ama gecekondunun bu hak kapsamında düşünülmemeyeceğini, olumsuz örneklerle anlatıyor. Bundan sonra öğrencilere; "Sizce, habere konu olan insanlar, ev ile ilgili sorunlarına doğru bir çözüm bulabilmişler mi" sorusu üzerine anayasanın 23. maddesi çerçevesinde düşüncelerini öneriliyor. Aynı bölümde "Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal/ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir" bilgisi de aktararak öğrencilerden, ülkemizin yıllardır sürüp giden gecekondulu sorununa nasıl çözüm getirebilecekleri konusunda görüş isteniyor. Öğretmenlere de bu görüşleri hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde ele alıp almadıklarına dikkat ediniz uyarısı yapılıyor. Böylece, kent, sanayi, göç, yoksulluk, işsizlik gibi bütün diğer kavramların ayrılmaz parçası olduğu halde, bu kavramlardan soyutlanmış bir "gecekondulu sorunu" öğrencilere aktarılıyor.(Kaynak: Genç, E.; Polat, M.M.; Başol, S.; Kaya, N.; Azer, H.; Gökçe, S.; Koyuncu, M.; Gök, A.; Yıldız, A.; Yılmaz, D.; Özcan, A. (2006). İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. MEB Devlet Kitapları, 1. Baskı.

³⁵ Buna bir örnek olarak TOKİ yetkilileri verilebilir. TOKİ Başkanvekili Erdoğan Bayraktar'ın, 2. İstanbul Konut, İşyeri, Gayrimenkul ve Kredilendirme Hizmetleri Fuarının açılışı konuşmasındaki sözleri oldukça nettir: "TOKİ bundan böyle şehirlerimizi sarıp sarmalayan gecekonduları söktüp atmak noktasında ciddi adımlar atacaktır. Başta İstanbul olmak üzere şehirlerimizde ne kadar salaş yapı, kaçak

Sonuç:

Gecekonduya dair resmi söylemi irdelediğimiz bu süreçte birinci ve ikinci dönem politikaları arasında gecekonduyu ve gecekonduyu hedef haline getiren bir söylem oluşturmama noktasında bir süreklilik olduğu görülmektedir. Burada temel nedenler arasında sistemin strateji ve beklentilerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. 1970’lerin sonlarına kadar temel ekonomik politika tercihi olan ithal ikameci politikalar sürecinde kentlere yüklenen roller de bu politikayla uyumludur. Dolayısıyla sözü edilen süreçte gecekondu teorik olarak kimi zaman dışlanırken aslında sistemin beklentilerinin içinde kaldığı ölçüde görmezden gelinmiş bir toplumsal olgudur.

Ancak içinde bulunduğumuz dönemdeki gecekondu politikalarında, öncesinden bir kopuş ve bir kırılma olduğu da açıktır. Bugün artık gecekondu sermaye açısından eski işlevinin bir anlamda işlevsizleştiği bir durum söz konusudur. Neo liberal politikaların etkilediği yeni kentsel politikalar gereği, sanayii kentin dışına kaymakta ve eski işgücü işlevsiz kalmaktadır. Yerleşim mekanları açısından da artık eski biçim ve işlevler sözkonusu değildir. 1980 öncesi tampon mekanizmaları yıkılmakta; konut kullanıcısı ve yapıcısı ayrışmakta ve çeşitlilik yaşanmaktadır. (Işık-Pınarcıoğlu, 2002; 128) Tüm bunlar kentlerdeki eski/yeni gecekondu mahalleleri üzerine yeni politik stratejilerin geliştirilmesi sürecini tetiklemektedir.

Bu döneme damgasını vuran dışlayıcı söylemin bir başka nedeni de gecekondu alanlarının sermayenin yeni yatırım alanları olarak önem kazanmış olmalarıdır. Bu dönemde devlet, merkezi ve yerel yönetim düzeyinde kamusal hizmet alanından adım adım çekilirken sermaye merkezli politikalara yönelmektedir. Sermaye birikim süreçleri açısından, bir kısmı kentin “önemli” yerlerinde kalan eski gecekondu mahallelerinin değişim değeri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bir konut türü olarak işlevini dolduran ve artık sanayi için işgücü ihtiyacıyla ilgisi kalmayan gecekondu gözden çıkarılırken, gecekondu mahalleleri, küresel sermayenin çekim alanları olarak yeniden örgütlenmek istenmektedir. Bu durumda kentin yeni bir “görünümü” kavuşturulması söylemi daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır³⁶.

Bütün bu dışlama söyleminin, gecekondu mahallelerinin artık birer varoş oldukları ve şiddet hareketlerinin kaynağını oluşturdukları, ıslah edilemeyecekleri yönündeki yargılara paralel bir gelişme seyri izlemesi de ilginçtir. Varoş teriminin 1990’larda kullanılmaya başlanması³⁷ bu açıdan anlamlıdır ve artık kentlileşemeyen bir topluluğa gönderme yapmaktadır. Gerçekte “gecekondu” ve “varoş” sözcüklerinin kent yazınında yer alma biçimi, konuyla ilgili söylemde meydana gelen kırılmaya işaret etmektedir. Zira “gecekondu tanımı ne kadar kente göçenlerin önüne,

yapı varsa, söküp atacağız. Bu konuda çok ciddiyiz, çok azimliyiz, çok kararlıyız.” (“Gecekondu Bitecek” Mimdap, www.mimdap.org, 3 Eylül 2007).

³⁶ Bu konuda daha kapsamlı değerlendirmeler için Bkz. Şükrü Aslan; “Kent Üzerine Sosyolojik Düşünceler: Türkiye’de Son 30 Yılda Kentsel Değişim Süreci” İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yayını, Ağustos 2007.

³⁷ Serpil Bozkulak, Gecekondu Varoşa Gülsuyu Mahallesi, İstanbulda Kentsel Ayrışma, (Bağlam Yayınları, 2005).

merkezdeki kimliğe dönüşmek üzere kapıyı açıyorduyorsa, varoş terimi de o kadar dışlayıcı ve kapatıcı³⁸ nitelikleriyle öne çıkıyor.

Böylece resmi söylemden yola çıkarak gecekondulu mahallelerinin geleceği açısından yeni bir dönemde olduğumuz görülmektedir. Kuban'ın ifadesiyle sermayenin sermayesi olan kentler³⁹ de para eden yeni alanlar keşfedilmektedir. Gecekondulu mahallelerinin durumunu, bu yeni söylemde anlatabilecek en uygun kavram “kurbanlık mekanlar⁴⁰”dır.

Demokrasi, iktidarın adaletsizliğini açığa vurma hakkını desteklemekle birlikte, yasa dışı eylemi savunmamaktadır, savunması da beklenemez. Ancak demokrasilerde yönetimin adil olduğunu düşünmeyenler açısından itaatsizlik hakkını savunmak, en azından haksızlığa uğrayanlar nezdinde haklı görülmektedir. Bu bağlamda sivil itaatsizliğin meşruluğu, ancak sosyal olgudan hareketle olanaklıdır.

³⁸ Asu Aksoy, Gecekondudan Varoşa Dönüştüm: 1990'larda Biz ve Öteki Kurgusu, Dışarıda Kalanlar Bırakılsın, Yayına Hazırlayanlar: Nabi Avcı, Deniz Derman, Süheyla Kurca, Arus Yumul, (Bağlam Yayınları, 2001).

³⁹ Doğan Kuban, 'Yeni Küreselleşmenin Kısılcacında Kent ve Planlama', Mimarist, Sayı :3 Yıl: 2001.

⁴⁰ Rasim Özdenören, Kent İlişkileri, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998).